

Prisilna vračanja kot zločin iz sovraštva

Uvod

Raziskave o migracijah, azilu in mejni policiji so v zadnjih letih začele dokumentirati prakso t. i. odvrčanj (*pushbacks*), »potiskov nazaj«, »odrivov«, »odbojev«, tj. prisilnega vračanja ali izгона migrantov (Amnesty International, 2018a; Amnesty International, 2018b; ENNHRI, 2021). Prisilna vračanja prizadenejo migrante ne glede na to, ali imajo upravičene razloge za mednarodno zaščito, in ne da bi jim omogočili, da sploh zaprosijo za azil (Kogovšek Šalamon, 2020). Kljub temu da obstoječa literatura poimenuje te brutalne prakse kršitev mednarodnega prava in človekovih pravic, jih redkeje označuje kot kaznivo dejanje in še redkeje kot zločin.¹ Čeprav nedavna študija za analizo prisilnih vračanj uporablja pravni koncept zločinov

1 Pomembna izjema je naraščajoče število različnih tožb migrantov, ki so preživeli tovrstna ravnanja. Na Evropskem sodišču za človekove pravice je bila na primer vložena tožba proti grški državi, ki trdi, da so grški patroljni čolni potisnili migrante nazaj v turške vode in jih zapustili zgolj na rešilnih splavih, še pred tem pa so nekatere tudi pretepli (McKernan, 2021). Znan je tudi primer ženske iz Irana, ki je poročala o brutalnih praksah prisilnega vračanja iz Grčije, ki so vključevale pretepanje z lesenimi palicami, zato je zadevo predložila Odboru Združenih narodov za človekove pravice (Christides et al., 2022). Grške oblasti sicer zanikajo vse očitke o nezakonitem vračanju migrantov (STA, 2023).

proti človeštvu (Kalpouzos, 2020), je nasilje nad migranti le redko kriminalizirano (Bužinkić in Avon, 2020). Poleg tega sistemska zloraba migrantov in obstoječi dokazi o tem, da gre za vprašanje politike in ne za naključne posamezne ekscesne primere, ostajajo na obrobju akademskega zanimanja. Če ne bi bilo neutrudnih prizadevanj aktivistov, nekaterih nevladnih organizacij in preiskovalnih novinarjev, ki te postopke dokumentirajo in svoja opažanja objavljajo v številnih poročilih, te prikrite/skrite prakse verjetno nikoli ne bi prišle v osrednje medije in s tem v javno in politično razpravo. V tem poglavju zato predstavljam argument, da so prisilna vračanja dejansko zločin iz sovraštva (ang. *hate crime*). Pokazala bom, da ne gre za osamljene in individualne dogodke zgolj enkratnih kaznivih dejanj, ki jih dopolnjujejo predsodki, marveč so prisilna vračanja usklajeno delovanje administracij različnih evropskih držav – tudi Slovenije – in agencije Frontex oziroma Evropske Unije, ki izhaja iz pristranske in diskriminatorne migracijske politike izključevanja. Namen poglavja ni propagirati kazenski pregon odgovornih oseb v državah članicah EU in v agenciji Frontex – do česar bi v vsakem primeru morale priti vedno, kadar gre za nasilje in nezakonita dejanja –, temveč ponuditi teoretsko in empirično podprto argumentacijo za takojšnje prenehanje teh praks.

Vsaj od leta 2018 dalje prisilna vračanja na balkanski migracijski poti povzročajo vse večje število kršitev človekovih pravic, schengenska meja med Slovenijo in Hrvaško pa je postala paradigmatski primer za razumevanje sodobne kriminalizacije migracijskih procesov (Bajt, 2019). Nekoč notranja meja med republikama nekdanje federativne države Jugoslavije (do leta 1991) je v zadnjih letih postala skrajno varovana in nadzorovana »trda meja«, mestoma obdana s smrtonosno rezilno žico (postavljeno leta 2017). Januarja 2023, ko je Hrvaška vstopila v schengensko območje, se je schengenska meja sicer premaknila naprej proti jugovzhodu do meje s Srbijo ter Bosno in Hercegovino, a to politike prisilnih vračanj ni ustavilo, saj je režim upravljanja migracij ostal enak. Pričujoče poglavje, ki skuša razumeti procese sodobne nacionalistične in rasistične protipriseljenske paranoje, je napisano iz sociološke perspektive in se ne vključuje v pravne in kriminološke razprave v zvezi z opredelitvijo kaznivega dejanja iz sovraštva. Želi pa prikazati, kako so migranti vse bolj obravnavani kot »simbolni napadalci« (Jiang in Erez, 2018), »ogrožajoči subjekti« (Bužinkić in Avon, 2020) oziroma – kot to poimenujem sama – nevarni Drugi (Bajt, 2020). Ti procesi so razvidni iz politik upravljanja migracij, upravnih praks in iz političnega diskurza (Pajnik et al., 2018; Bajt, 2021; glej tudi Ribač v tej knjigi). Poglavje analizira, kako pomembno vlogo pri prisilnem upravljanju nezaželenih

migracij igrajo politike izгона, zlasti vračanje vzdolž jugovzhodnega oboda schengenske meje. V razpravo o kriminalizaciji migracij uvajam koncepte nacionalizma, rasizma in sovražnega govora, da bi pokazala, kako so skupine, ki jih nacionalna država razglašajo za radikalno drugačne, kategorizirane v vlogo nevarnega Drugega.

Pandemija covid-19 je povzročila globalno povečanje diskriminacije migrantskih delavcev, beguncev in prisilcev za azil (Elias et al., 2021). Raziskave so pokazale, da tudi v Sloveniji prihaja do izključevanja, diskriminacije in sovražnega govora do manjšin, marginaliziranih skupin ter do stigmatizacije beguncev kot kužnih (Zavratnik in Cukut Krilić, 2021), torej nevarnih Drugih. Krizne razmere v ljudeh sprožajo strah, raziskave pa hkrati kažejo, da so ksenofobija, nacionalistična diskriminacija in rasizem še bolj prisotni med izbruhi nalezljivih bolezni oziroma ko pride do razglasitve epidemij. Poleg sinofobije in protiazijanskega rasizma, ker je bil izvor covid-19 pripisan kitajskemu mestu Wuhan, je koncept nevarnih Drugih vplival na migrante kot stigmatizirano skupino nasploh, saj je bil oblikovan za spodbujanje strahu in sovraštva do domnevno drugačnih kultur, religij in civilizacij (Taylor Woods et al., 2020; Bajt, 2021; Elias et al., 2021; Rošker, 2021). Nacionalistična kolektivna paranoja in sovražni govor imata torej nevaren potencial v odnosu do migrantov (oziroma določenih kategorij »tujcev«), zlasti kadar prežemata vladne politike in tako povzročata izključevalne in rasistične politike neenakosti (Bajt, 2020). Nacionalizem in rasistični sovražni govor v spregi z diskriminatornimi politikami upravljanja migracij pomenita grozeče posledice za temeljne človekove pravice migrantov, kar vodi v sociološki premislek o obravnavi prisilnih vračanj kot strukturne prakse kaznivega dejanja iz sovraštva.

V Sloveniji je opazen premik v oblikovanju politik, povezanih z njeno simbolno konstrukcijo najprej kot države članice EU in nato kot branilke schengenske meje (Bajt in Frelih, 2019). Izhajam iz dveh raziskovalnih vprašanj: 1) Kakšno vlogo igrajo prakse prisilnih vračanj? 2) V kolikšni meri imajo deportacijske politike pomembno vlogo pri prisilnem upravljanju nezahvaljenih migracij oziroma izločanju določenih »kategorij« migrantov? Poglavje se začne s pregledom pomena schengenske meje, ki pomaga razumeti proces kriminalizacije migracij, v literaturi poimenovan tudi »krimigracije«, o čemer teče razprava v drugem delu. V tretjem delu je podana opredelitev in pregled pomena kaznivih dejanj iz sovraštva, ki v četrtem delu preide v razpravo o praksah prisilnega vračanja po vsej Evropi, zlasti pa ob slovensko-hrvaški in hrvaško-bosanski meji. V celotnem besedilu uporabljam sociološko perspektivo, metodološko pa se opiram na sekundarne podatke.

Schengenski mejni režim

Od 27 držav članic EU jih 23 sodeluje v schengenskem območju, kar pomeni, da so uradno odpravile vsakršno kontrolo potnih listin in drugo vrsto mejne kontrole na medsebojnih mejah. Schengenske sporazume so podpisale tudi štiri države članice Evropskega združenja za prosto trgovino (EFTA), Islandija, Lihtenštajn, Norveška in Švica, ki niso članice EU. Bolgarija, Ciper in Romunija so pravno zavezane, da se v prihodnosti pridružijo temu območju, Irska pa izvaja lastno vizumsko politiko. Bolgarija in Romunija sta uspešno opravili postopek schengenske evalvacije, določen v njihovih pristopnih pogodbah, in sprejeli vse potrebne ukrepe za zagotovitev uporabe vseh ustreznih delov schengenskega pravnega reda. Evropska komisija je novembra 2022 sprejela sporočilo o polni uporabi schengenskega pravnega reda v Bolgariji, Romuniji in na Hrvaškem ter pozvala Evropski svet, naj nemudoma sprejme potrebne odločitve, ki bodo tem trem državam omogočile pridružitve območju brez nadzora na notranjih mejah (Evropska komisija, 2022). Vendar je Svet decembra 2022 sprejel sklep o polni uporabi schengenskega pravnega reda le na Hrvaškem, drugod pa ne (Evropska komisija, b. d.). Kljub odločitvi Evropske komisije, da vse schengenske kandidatke izpolnjujejo potrebna merila za pridružitve, pri čemer je svojo podporo izglasoval tudi Evropski parlament, so pomisleki glede varnosti, organiziranega kriminala in nedovoljenih migracij zadržali vključitev Bolgarije in Romunije. Zlasti »nedovoljene migracije« so bile navedene kot glavna ovira za Avstrijo, ki ne zaupa romunskemu in bolgarskemu mejnemu nadzoru in se boji, da bi odprava nadzora nad ljudmi, ki prihajajo iz teh dveh držav, povzročila več »nezakonitega« priseljevanja (ab/msh, 2022).

Schengensko območje je eden od elementov širše politike svobode, varnosti in pravičnosti EU in večinoma deluje kot enotna jurisdikcija s skupno vizumsko politiko za namene mednarodnega potovanja. A z odpravo notranjih meja so države schengenskega območja hkrati poostrele nadzor na svojih zunanjih mejah. To pomeni, da so državljanke in državljani držav, ki niso članice EU, dejansko izključeni, saj »Evropa postaja superdržava, ki na novo izumlja 'trdo' mejo, ki varuje države« (Brie in Horga, 2009: 3). Schengenska pravila so torej namenjena zagotavljanju varnosti tistih, ki živijo ali potujejo znotraj schengenskega območja, hkrati pa preprečujejo vstop drugim – zlasti državljanom tako imenovanih tretjih držav, za katere veljajo čedalje strožja pravila, ki dovoljujejo ali preprečujejo vstop.

Hrvaška je 1. januarja 2023 postala članica schengenskega režima in se tako pridružila ureditvi o neomejenem gibanju. S tem se je schengenska

meja z mejne črte med Slovenijo in Hrvaško premaknila na hrvaško mejo z Bosno in Hercegovino ter Srbijo. Analize hrvaške pravne prakse glede azilne politike bodo nedvomno doživele preporod raziskovalnega zanimanja, spremenila pa bi se lahko tudi hrvaška politika priseljevanja. Naj omenim le, da je proces priprave na vstop v schengenski mejni režim dolgotrajen in se ne zgodi čez noč. Ko je namreč leta 2017 Evropski parlament spodbudil Hrvaško glede čimprejšnje vključitve v schengensko območje, je predsednik Evropske komisije Jean-Claude Juncker poudaril, da je treba Hrvaški skupaj z Bolgarijo in Romunijo »omogočiti, da postane polnopravna članica schengenskega območja, takoj ko bo izpolnila vsa merila« (Simmonds, 2017). To je med drugim pomenilo, da je »Republika Hrvaška za priprave na vstop v Schengen porabila skoraj ves denar, ki ji ga je v ta namen dala na voljo Evropska unija«. Za 120 milijonov evrov so obnovili ali na novo zgradili policijske postaje ter dobili vozila, ladje, helikopterje za nadzor meje, »kupili so termovizijske kamere, detektorje eksploziva ter naprave za odkrivanje ponarejenih dokumentov« (ibid.). Jasno je, da pridružitve schengenskemu območju ni le politična odločitev, temveč obsežen ukrep, pri katerem morajo države izpolniti seznam predpogojev. Uporabljati morajo skupni sklop schengenskih pravil, tj. »schengenski pravni red« glede nadzora meja, izdajanja vizumov, policijskega sodelovanja in varstva osebnih podatkov. Poleg tega »morajo prevzeti odgovornost za nadzor zunanjih meja v imenu drugih schengenskih držav«, učinkovito »sodelovati z organi pregona v drugih schengenskih državah, da bi ohranile visoko raven varnosti«, ter uporabljati schengenski informacijski sistem (Evropska komisija, b. d.).

Pri nadzoru meja v Evropski uniji sodelujejo nacionalne vlade, policija, uradi za priseljevanje, pa tudi Frontex, RABIT (skupina za hitro posredovanje na mejah), PJC (policijsko in pravosodno sodelovanje v kazenskih zadevah), Europol in Eurojust (Carr, 2015: 23). Prihaja do spremembe razmer, ki temeljijo na »množenju meja ter tehnološkem napredku in izpopoljenosti, ki presega domišljijo«, zato je današnji svet »svet meja«, ki »vključujejo satelitsko spremljanje, nadzor na daljavo in mobilne meje, kar zadeva tehnologijo, širjenje poklicnih profilov, kar zadeva mejne agente, ter množico formalnih, neformalnih in zasebnih institucij nadzora« (Vidmar Horvat, 2017: 106). Države članice EU »potrebujejo inteligentne in učinkovite sisteme za nadzor zunanje meje Unije«, EU pa financira »avtomatiziran mobilni podporni sistem za nadzor, ki se lahko hitro uporabi za spremljanje čezmejnih dejavnosti« (Evropska komisija, 2018).

Policija Republike Slovenije je aktivna v izmenjavi podatkov z vsemi sosednjimi državami in širše po Evropi. Intenzivno je vključena v delovanje

Evropske agencije za mejno in obalno stražo – Frontex, ki krepi »sodelovanje držav članic pri nadzoru zunanje meje« in sodeluje »pri skupnih letih za odstranjevanje tujcev iz Evrope« (Policija, 2011). Od vstopa Hrvaške v schengensko območje izvaja mejno kontrolo le še na mejnih prehodih za mednarodni zračni promet in za mednarodni morski promet ter »izravnalne ukrepe«. Slednji so namenjeni »preprečevanju, odkrivanju in preiskovanju čezmejne kriminalitete, preprečevanju nedovoljenih migracij in izvajanju nalog v zvezi z zakonodajo o tujcih; vse naštetu se izvaja na območju celotnega ozemlja Slovenije, kot kompenzacija ukinjenega neposrednega varovanja državne meje« (Policija, b. d.). Za tovrstno delo so »policisti posebno izurjeni« in imajo na razpolago »posebna vozila in opremo« ter si pomagajo »z različnimi tehničnimi pripomočki (kot so schengenbus, čitalniki dokumentov, termovizijske kamere, brezpilotni zrakoplovi idr.) ter informacijsko-telekomunikacijskimi napravami« (ibid.). Meje so torej izjemno strogo varovane in ogromno sredstev se vlaga v razvoj novih tehnologij nadzora.

Kriminalizacija migracij v Evropski uniji

Že od osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko so bili vidni prvi znaki skupne migracijske politike v Evropski uniji, se pojavljajo obtožbe o oblikovanju t. i. trdnjave Evropa v škodo »držav v razvoju, beguncev, prisilcev za azil, revnih«, kar ima škodljive učinke za »temeljne vrednote odprtih in demokratičnih družb, ki temeljijo na pravni državi in spoštovanju človekovih pravic« (Albrecht, 2002: 1). Policija oziroma ministrstva za notranje zadeve različnih držav članic bolj ali manj stalno pozivajo k poostrenemu nadzoru meja (ibid.), zato so v zadnjih letih nacionalne jurisdikcije sprejele vse strožje sisteme nadzora migracij, vlade različnih usmeritev pa so vse bolj nagnjene k uporabi kazenskopравnih ukrepov za reševanje »problema migracij«. Pomanjkanje solidarnosti in humanosti je v migracijskih politikah Evropske unije že dlje časa opazno zlasti na zunanjih mejah EU (BVMN, 2020a). Za nadzor državnih ozemelj so se začele uporabljati nove in vse bolj »tehnične oblike upravljanja«, medtem ko državne prakse »nenehno stremijo k temu, da bi ozemlje postalo izračunljivo« (Paasi, 2009: 213) oziroma popolnoma izmerjeno in na ta način nadzorovano. Tako vprašanje prehoda meja kot tudi nadzor nad kriminaliteto prežema diskurz zaščite in varnosti, ob tem pa kazensko in migracijsko pravo tradicionalno delujeta kot vratarja, ki določata pogoje zakonskega

vklučevanja in izključevanja ter povzročata klasificiranje ljudi kot »nezakonitih (migrantov)« (Bajt, 2019).

Uporaba tehnologije in struktur nadzora vodi v povečano zaznavanje ljudi, ki na neregularen način prečkajo državne meje, to pa vodi v krepitev prisilnih vračanj – odvracanj (*pushbacks*). Prisilna vračanja kršijo človekove pravice ljudi v stiski, ki poskušajo pobegniti iz razpadajočih držav, vojn, opustošenega okolja, pred korupcijo, političnim preganjanjem, ekonomskim izkoriščanjem in revščino. Meje so predmet vse večje sekuritizacije oziroma varnostizacije (Zorn, 2021), nadzora in militarizacije, medtem ko politike priseljevanja vse bolj temeljijo na izključevanju in zanikanju pravic z namenom nadzora nad migranti. Čeprav obstoječe raziskave ne dokazujejo povezave med priseljevanjem in kriminalom, migracijsko pravo prevzema elemente kazenskega prava, tj. kriminalizacije migracij ali »krimigracije« (Stumpf, 2006; Bajt in Frelih, 2019; Kogovšek Šalamon et al., 2020). Ker mediji in populistične politične stranke »sodelujejo v diskurzu o varnosti, kriminalu in priseljevanju ter imajo od tega korist«, koncept »trdnjave Evrope« s tega vidika pomeni nujnost izključitve vseh tveganj in prizadevanje za »varnost ter ohranjanje gospodarske in družbene stabilnosti« (Albrecht, 2002: 1). V teh procesih je utrditev nadzora nad zunanjimi schengenskimi mejami »zagotovo v središču prizadevanj za zmanjšanje neželenega in nezakonitega priseljevanja« (ibid.: 2).

Katja Franko Aas (2013: 23) meni, da element mejnega nadzora usmerja tradicionalne kazenske tehnologije ne le v različne stopnje družbenega nadzora in izključevanja, temveč v končni izgon z nacionalnega ozemlja. Še več, izrinjanje nezaželenih oseb z nacionalnega ozemlja postaja vse bolj prednostna naloga, samo dejanje izgona pa je usmerjeno na drugo geografsko lokacijo. S prizadevanjem za izgon postane področje kazenskega pravosodja notranje razdrobljeno, saj prevzema elemente mejnega nadzora in hkrati vstopa na zunanje področje mednarodnih odnosov (ibid.). Kot sem utemeljevala drugje (Bajt, 2020), nam opiranje na koncept nacionalizma in pojasnjevanje delovanja nacionalističnih in rasističnih predsodkov do migrantov, strahu pred priseljevanjem ter porasta ksenofobije in sovražnega govora v Evropi in svetu omogoča razumeti te procese tudi kot obliko nacionalistične paranoje pred nevarnim Drugim. Ker pri zločinu iz sovraštva motiv dejanja sloni na predsodkih, velja na tem mestu poudariti, da ne gre za to, da bi EU, administracije držav članic in evropsko prebivalstvo migrante *sovražili*, pač pa za odvracanje od prihoda iz pragmatičnih razlogov, ki jih odlično zaobjame koncept »kazenskega nacionalizma« (Barker, 2018), ki pokaže, da je država blaginje vedno nacionalni projekt, ki služi nacionalnim

interesom in ohranja nacionalno pripadnost.² Na ta način je mogoče bolje osvetliti vzroke in posledice kriminalizacije migracij (prim. Kogovšek Šalamon, 2020). Medtem ko migracijsko pravo prevzema elemente kazenskega prava, migranti pa so vse bolj obravnavani kot potencialni teroristi, tj. nevarni Drugi, nacionalizem in rasistični sovražni govor spodbujata kršenje temeljnih pravic migrantov in v nekaterih primerih dejansko ogrožata tudi njihova življenja.³ Glavni razlog v ozadju obstoječe Evropske direktive o vračanju je namreč politika odvratanja, kaznovanja in onesposabljanja, saj se s tako politiko posameznikom odvzame moč, zmožnost, sposobnost, da bi lahko prečkali mejo, migrirali, si ustvarili boljše življenje. Na evropski ravni prihaja tako do preprečevanja dostopa do azilnega sistema EU ali do zviševanja deleža migrantov, ki se jih vrača v izvirne ali tranzitne države (Majcher, 2020). Nasilna in prisilna vračanja oziroma odvratanja (*pushbacks*) so v tem procesu krimigracijska tehnologija (Bužinkić in Avon, 2020). Postanejo del utečenega procesa dehumanizacije »migrantov« kot kategorizacije, kar pomeni, da so umeščeni v skupino, znotraj katere ni dopuščena prepoznavna »beguncev«. In ko postanejo begunci »paraljudje« (ibid.) brez pravic, ki jih je treba odstraniti iz državnega oziroma schengenskega ozemlja, postane prisilno »vratanje« le še evfemizem za sistemski zločin iz sovraštva.

Kazniva dejanja iz sovraštva

Kazniva dejanja iz sovraštva so posebno škodljiva oblika kriminalnega vedenja, ki ima velik vpliv na žrtve, njihove družine in širše skupnosti (Chakraborti in Garland, 2009). Gre za kaznivo dejanje, storjeno proti osebi ali premoženju, ki je motivirano s pristranskostjo (ang. *bias*) ali predsodki do določene skupine ljudi na podlagi določene pripisane značilnosti. Ta lahko med drugim vključuje etnično pripadnost, »raso«, vero, narodnost, spolno usmerjenost, spolno identiteto in izraz, oviranost ali katero koli drugo osebno okoliščino. Zločini iz sovraštva ogrožajo varnost posameznikov, skupnosti in družbe kot celote, zato je ta vrsta kaznivih dejanj še posebej zavržna, saj ne prizadene le posamezne žrtve, temveč celotni ciljni skupnosti sporoča,

2 Politika priseljevanja pomeni, da je prišlekom treba nuditi zaščito, vlagati v programe integracije, jih vključiti v socialne transferje ipd., zato Barker trdi, da kazenska pooblastila za nadzor migracij opravljajo pomembno družbeno funkcijo, ki presega nadzor nad kriminalom.

3 Podatke za Slovenijo je izredno težko najti, tudi zato, ker ljudje utonejo v mejni Kolpi med Slovenijo in Hrvaško, policija pa ne vodi ločene evidence »migrantov« med neidentificiranimi trupli. Od leta 2014 do sredine leta 2022 je v Sloveniji umrlo 31 migrantov, pri čemer gre le za uradno potrjene primere (Smajila, 2022).

da ni varna. Kazniva dejanja iz sovraštva so zakonsko kazniva in v nekaterih pravnih sistemih – kot bo to morda veljalo tudi v Sloveniji z napovedano spremembo obstoječega kazenskega zakonika (več o tem v nadaljevanju) – zanje veljajo strožje kazni kot za podobna kazniva dejanja, ki niso motivirana s predsodki. Tarče kaznivih dejanj iz sovraštva so lahko tudi zgolj povezane s skupino, za katero se domneva, da si deli določeno značilnost, kot so na primer zagovorniki človekovih pravic, nevladne organizacije, skupnostni centri ali verski objekti. V tem poglavju opozorim, da se ravnanja držav, ki izhajajo iz pristranskih vzgibov oziroma temeljijo na predsodkih, izključevanju in diskriminaciji, približajo ravnanjem, ki jih v kazenski zakonodaji razumemo kot kazniva dejanja iz sovraštva. A na mednarodni ravni ni kazenskopravnih sankcij za države. Država je sicer lahko odškodninsko odgovorna za kršitve, ne more pa biti storilec kaznivih dejanj, saj je odgovornost za kazniva dejanja individualizirana.

Večina obstoječe strokovne literature na temo kaznivih dejanj iz sovraštva je na področju prava, kriminologije oziroma kazenskega pravosodja. Pogosto vsebuje pregled zgodovine kaznivih dejanj iz sovraštva ter njihovih družbenih in psiholoških vzrokov, preučuje družbene in politične dejavnike, ki prispevajo k porastu števila kaznivih dejanj iz sovraštva, ter vlogo družbenih gibanj pri oblikovanju percepcij javnosti o tovrstnih kaznivih dejanjih (Levin in McDevitt, 1993; Jenness in Broad, 1997). Raziskovalke in raziskovalci preučujejo delovanje kazenskopravnega sistema ter vzroke kriminala in prestopništva, da bi razumeli, zakaj prihaja do določenih kaznivih dejanj in kakšni pristopi bi jih lahko preprečili ali zmanjšali škodo, ki jo povzročajo (Tonry, 2011). Obravnavajo tudi izzive, povezane s policijskim nadzorom kaznivih dejanj iz sovraštva, in učinkovitost odzivov kazenskega pravosodja nanje, pri čemer preučujejo naravo, obseg in škodo, ki jo povzročajo (Chakraborti in Garland, 2009). Poleg obravnav zakonodajnega razvoja ter teoretičnih razprav o kriminalu in pravosodju se literatura ukvarja predvsem s preprečevanjem kaznivih dejanj iz sovraštva, kar je tudi ključna tema za analizo politik.

Evropska komisija se zato zavzema za reševanje problematike kaznivih dejanj iz sovraštva tudi s financiranjem raziskovalnih in aktivističnih projektov. Ti običajno naslavljajo kazniva dejanja iz sovraštva kot vprašanje kriminalitete, na primer s pomočjo žrtvam, pa tudi z zagotavljanjem, da zakonodaja in politike vzpostavljajo pristop, ki je osredotočen na žrtve in je medsektorski. Kot je to tudi sicer običajno, tovrstni projekti spodbujajo različne javne kampanje za ozaveščanje o pravicah žrtev kaznivih dejanj iz sovraštva in vzpostavljajo ali dodatno izboljšujejo razpoložljive storitve

za pomoč žrtvam. Različni projekti tako popisujejo obstoječo zakonodajo in politike v zvezi s kaznivimi dejanji iz sovraštva, analizirajo izkušnje žrtev, oblikovalcev politik in ključnih strokovnjakov, po možnosti poskušajo tudi spodbujati izmenjavo najboljših praks in sodelovanje med deležniki ter izvajajo usposabljanje za strokovnjake s področja varnosti in pravosodja.⁴ Neskladje v razumevanju pomena obravnavanja problema kaznivih dejanj iz sovraštva (tj. *hate crime*) je opazno v smislu, da se pripoznava zločin iz sovraštva zgolj kot odgovornost posameznika, ne pa tudi kot odgovornost države (oziroma drugih institucionalnih akterjev).

V Sloveniji so kazniva dejanja iz sovraštva tema, ki ni bila deležna veliko pozornosti. Razpoložljivi podatki in statistike so tudi precej pomanjkljivi, saj jih zaradi varovanja osebnih podatkov javne institucije le redko zbirajo. Prav tako do nedavna ni bila opravljena nobena temeljita celovita raziskava o kaznivih dejanjih iz sovraštva, »še posebej pa v ospredju niso bile žrtve in njihove potrebe« (glej Thaler et al., 2023: 3). Zakonodaja se v prvi vrsti ukvarja z diskriminacijo, ki je prepovedana in sankcionirana, torej prepoznana kot kaznivo dejanje. 63. člen Ustave Republike Slovenije »kot protiustavno opredeljuje vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti« (Kogovšek Šalomon, 2017: 81). Ustava torej kot protiustavno opredeljuje vsakršno spodbujanje in razpihovanje sovraštva. Na področju kazenskega prava je diskriminacija prepovedana v Kazenskem zakoniku (KZ-1) (Kazenski zakonik, 2008)⁵, ki opredeljuje različna kazniva dejanja, povezana s kršitvami načela enakosti. Tako na primer 131. člen (kršitev enakopravnosti) določa denarno kazen ali zapor do enega leta za kratenje človekovih pravic ali temeljnih svoboščin »zaradi razlike v narodnosti, rasi, barvi, veroizpovedi, etnični pripadnosti, spolu, jeziku, političnem ali drugačnem prepričanju, spolni usmerjenosti, premoženjskem stanju, rojstvu, genetski dediščini, izobrazbi, družbenem položaju ali kakšni drugi okoliščini«. Če tovrstno dejanje stori »uradna oseba z zlorabo uradnega položaja ali uradnih pravic, se kaznuje z zaporom do treh let«.

Obstajata tudi dve obteževalni okoliščini kaznivih dejanj; če so storjena v uradni vlogi ali s prisilo, grožnjo itd. Kazenski zakonik ne predvideva opredelitve obteževalnih kaznivih dejanj, ki so motivirana s predsodki (tj. kazniva dejanja iz sovraštva). Vendar morajo sodišča v skladu z 49. členom

4 Glej npr. <https://www.mirovni-institut.si/projekti/proti-sovrastvu-izboljsanje-pomoci-zrtvam-zlocinov-iz-sovrastva-s-pristopom-osredotocenim-na-zrtve-in-intersekcijskim-pristopom/>.

5 Kazenski zakonik. (2008). Uradni list Republike Slovenije št. 55/08, 4. junij.

pri določanju kazni upoštevati obteževalne in olajševalne okoliščine, motiv kaznivega dejanja pa je izrecno vključen na seznam okoliščin, ki jih je treba upoštevati. Pomemben poudarek na tem mestu je dejstvo, da je Vlada Republike Slovenije novembra 2022 (Republika Slovenija, 2022) sprejela predlog novele Kazenskega zakonika, ki uvaja kaznivo dejanje iz sovraštva kot obvezno obteževalno okoliščino, ki jo je treba upoštevati pri odmeri kazni: »S predlaganim novim tretjim odstavkom 49. člena KZ-1 pa je predvidena okoliščina storitve kaznivega dejanja, kadar je bil nagib za storitev katerakoli osebna okoliščina oškodovanca oziroma žrtve, ki naj se v okviru kaznovanja vedno šteje za obteževalno.« V skladu s tem bo storilec strožje kaznovan, če so osebne okoliščine žrtve podlaga za katero koli kaznivo dejanje iz Kazenskega zakonika (Thaler et al., 2023: 9), okoliščine pa so povzete po 297. členu KZ-1, ki »povzema 14. člen EKČP ter 14. in 63. člen Ustave«, kar pomeni »kaznivo dejanje storjeno zaradi narodnostne, rasne, verske ali etnične pripadnosti oškodovanca, njegovega spola, barve kože, porekla, premoženjskega stanja, izobrazbe, družbenega položaja, političnega ali drugega prepričanja, invalidnosti, spolne usmerjenosti ali katerikoli druge osebne okoliščine« (Republika Slovenija, 2022). Kaznivo dejanje iz sovraštva in razumevanje sovražnega govora torej izhajata iz iste premise horizontalnega razumevanja osebnih okoliščin kot obteževalne okoliščine.

Pričujoči kratek pregled uporabe pojma kaznivega dejanja iz sovraštva v literaturi in v obstoječi oziroma prihajajoči zakonodaji tu služi kot uvod v širše razumevanje prisilnih vračanj kot grobe kršitve človekovih pravic, saj temeljijo na izključevanju, zanikanju pravic in so v svojem bistvu diskriminatorne. Če so namreč takšne prakse institucionalno podprte in financirane, načrtovane ter se dogajajo hkrati na različnih lokacijah, je očitno, da predstavljajo širšo politično usmeritev odvracanja in kriminalizacije migracij. V literaturi so ti procesi prepoznani kot globalni krimigracijski trendi, v katerih sta se migracijsko in kazensko pravo prepletla, kar ima za posledico naraščajoče število ljudi, ki so obravnavani v migracijskih sistemih na način pridržanja in izгона (Kogovšek Šalamon et al., 2020), hkrati pa tudi spremembo pravnega reda.

Prisilna vračanja oziroma odvracanja (*pushbacks*)

Odvračanje ali *pushback* je pojem, ki se nanaša na prisilno vračanje ali izgon migrantov, ne da bi le-ti imeli možnost zaprositi za azil ali druge oblike zaščite. Gre za izgon, ki se izvaja brez sodne odločbe in drugih pravno

veljavnih dokumentov. Prisilna vračanja se izvajajo proti migrantom, ki jim običajno ni dokazano nobeno kaznivo dejanje. Ti izgoni niso del kazenskega prava. Pojem odvracanje ali *pushback* lahko vključuje fizično potiskanje ljudi nazaj čez mejo, pridržanje v nečloveških razmerah ali vračanje v državo, kjer jim grozijo preganjanje ali druge kršitve človekovih pravic. »Metode prisilnega vračanja pogosto vključujejo fizično in spolno nasilje, nadlegovanje, izsiljevanje, uničevanje lastnine, krajo, prisilno ločevanje družin in odrekanje pravice do prošnje za azil« (Danish Refugee Council, 2021: 22). *Odvračanje* torej vključuje uporabo nasilja ali ustrahovanja, tudi zato, da bi ljudi odvrnili od prošnje za mednarodno zaščito ali jim preprečili, da bi zanj zaprosili.

»Tako imenovani push-backi so po definiciji Evropskega centra za ustavne in človekove pravice (ECCHR) sistemska ravnanja državnih organov, ki begunce in migrante prisilijo k vračanju v sosednjo državo, od koder so vstopili. Običajno se to zgodi takoj za tem, ko prečkajo državno mejo in vstopijo v državo. Policija pri tem krši njihovo pravico, da zaprosijo za azil, ki je neodtujljiva in ki jo varujejo zakonodaja posameznih držav, zakonodaja EU ter konvencije o človekovih pravicah. Pri tem tudi ne upošteva razmer v državi, kamor tujce vrača, s čimer jih (lahko) izpostavi mučenju in nečloveškemu ravnanju« (Smajila, 2021).

Na splošno velja, da prisilna vračanja pomenijo kršitev mednarodnega prava človekovih pravic in begunskega prava, saj posameznikom odrekajo pravico, da zaprosijo za azil in so zaščiteni pred preganjanjem in drugimi kršitvami človekovih pravic. Z besedami bosanskega predstavnika Danskega sveta za begunce (DRC): »Vsako posamezno odvracanje predstavlja kršitev mednarodnega prava in prava EU – ne glede na to, ali vključuje nasilje ali ne.« (Tondo, 2021) Po navedbah Agencije Združenih narodov za begunce (UNHCR) je prisilno vračanje nezakonito, vendar je dejstvo, da je odvracanje ali *pushback* »politični izraz brez jasne pravne opredelitve, zaradi česar je pravni položaj na mejah zapleten« (Noll, 2021).

Ioannis Kalpouzos (2020: 571), na primer, preučuje, ali se »pravni koncept zločinov proti človeštvu lahko uporablja za smrt, pridržanje in deportacijo migrantov kot del in posledico zahodnih politik nadzora migracij«. Ob tem postavlja ključno vprašanje o vse bolj prefinjenih praksah uporabe zunanjih izvajalcev in izogibanja odgovornosti držav članic: ali torej lahko orodja Mednarodnega kazenskega sodišča, ki so bila razvita za opis sistemske kriminalitete, še vedno sledijo individualni odgovornosti glede na razdaljo, ki jo

ustvarjajo takšne politike:⁶ Danski svet za begunce in šest drugih evropskih civilnodružbenih organizacij je od januarja do novembra 2021 dokumentiralo skoraj 12.000 primerov, ko so mejne policije, organi pregona ali drugi organi držav članic EU izvedli prisilna vračanja moških, žensk in otrok (Danish Refugee Council, 2021: 22).⁷ Zato tu postavljam tezo o odgovornosti države (tj. vlad oziroma oblastnih struktur) za te zločine, ki se izvajajo kot sistemska dejanja. Medtem ko se lahko države postavi tako pred nacionalna kot tudi pred mednarodna sodišča, pa nobena od teh možnosti ne pride v poštev, ko gre za agencijo Frontex, ki jo je mogoče tožiti le pred Sodiščem Evropske unije, da bi se ugotavljala skladnost njenega ravnanja s pravom EU (Fink, 2020).

Beguncem in drugim, ki imajo pravico do mednarodne zaščite pred preganjanjem in hudimi kršitvami človekovih pravic, prisilna vračanja preprečujejo, da bi zaprosili za zaščito in uživali pravico do individualne presoje svojih zahtevkov, kar jim azilno pravo zagotavlja. Do prisilnega vračanja lahko pride na različne načine, brutalnost, ustrahovanje ter zahrbtne taktike oblasti, da bi se med migranti ustvarilo ozračje strahu in nezaupanja, pa so zelo dobro dokumentirani (glej npr. Amnesty International, 2018a; Amnesty International, 2018b; Regvar, 2018; Galijaš, 2019; BVMN, 2020a; BVMN, 2020b; Bužinkić in Avon, 2020; Tondo, 2021; UNHCR, 2021; AIDA, 2022). Na voljo so številni in raznoteri viri podatkov o prisilnih vračanjih, ki vključujejo poročila uglednih institucij, kot so na primer Amnesty International, Human Rights Watch in Visokega komisariata Združenih narodov za begunce. V njih so dostopne podrobne in posodobljene informacije, vključno s konkretnimi primeri in statističnimi podatki, pa tudi analiza ustreznih pravnih okvirov in priporočil za politike. Iz poročil agencij Združenih narodov in zbirke podatkov o incidentih, ki so jih zbrale nevladne organizacije, izhaja, da se stanje še poslabšuje, saj je »z nastopom covid-19 rednost in brutalnost praks prisilnega vračanja narasla« (Tondo, 2021). Več držav članic EU je uporabilo nezakonite operacije, da so »med pandemijo z evropskih meja potisnile nazaj vsaj 40.000 prosilcev za azil, metode pa so povezane s smrtjo več kot 2000 ljudi«. Ob podpori Frontexa so evropske države v »enem največjih množičnih

6 Leta 2017 je, na primer, Italija prenesla odgovornost za nadzor nad sredozemskimi reševalnimi operacijami na Libijo. Podatki UNHCR kažejo, da so libijske oblasti od začetka pandemije (ob podpori Italije) prestregle in v Tripoli vrnilo približno 15.500 prosilcev za azil. Zaradi te sporne strategije je bilo več tisoč ljudi prisilno vrnjenih v libijske centre za pridržanje, kjer jih, glede na obstoječa osebna pričevanja, čaka mučenje. Na stotine ljudi je tudi utonilo, ker ne Libija ne Italija nista posredovali (Tondo, 2021).

7 Leta 2021 so oblikovali pobudo Zaščita pravic na mejah (*Protecting Rights at Borders, PRAB*), ki se osredotoča na kršitve človekovih pravic na zunanjih in notranjih mejah EU, zlasti v zvezi z nezakonito prakso prisilnih vračanj.

izgonov v zadnjih desetletjih« sistematično prisilno vrnile »na tisoče beguncev, vključno z otroki« in pri tem uporabile »nezakonite taktike, od napadov do brutalnosti med pridržanjem ali prevozom« (ibid.).

Prisilna vračanja je izvajalo vsaj 15 držav, in sicer Albanija, Avstrija, Bosna in Hercegovina, Bolgarija, Hrvaška, Grčija, Madžarska, Italija, Kosovo, Črna gora, Severna Makedonija, Poljska, Romunija, Srbija in Slovenija (BVMN, 2022). Mreža za spremljanje nasilja na meji (*Border Violence Monitoring Network*, BVMN, združenje, ki od leta 2016 beleži sporne prakse varnostnih organov na mejah EU) poudarja, da ne gre za sporadične primere nasilja, in trdi, da se število incidentov v zadnjih letih povečuje. Policijske organe številnih držav obtožuje, da se zatekajo h grozljivim taktikam odvracanja. Le-te so bile v Sloveniji natančno uprizorjene v pretresljivi gledališki predstavi/performansu *Gejm* (2020), katere besedilo temelji na pričevanjih iz baze podatkov Mreže za spremljanje nasilja na mejah:

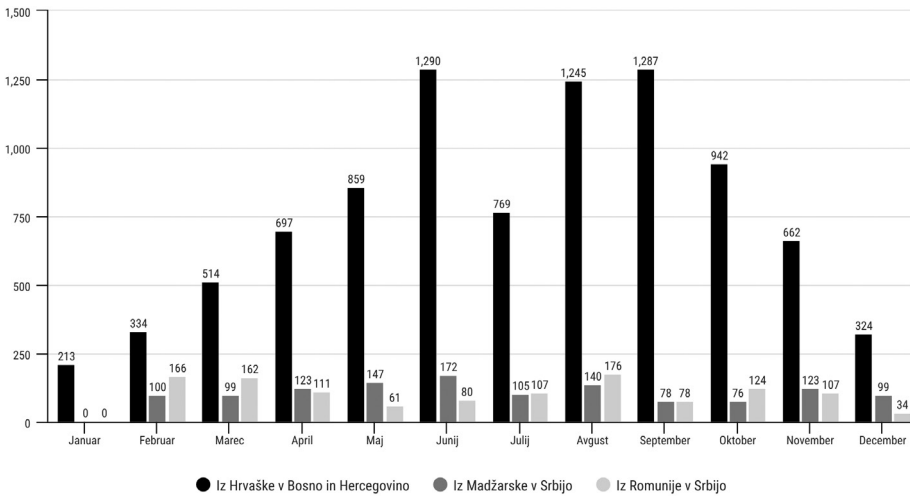
»Ljudje, ki so prepešali pol sveta, da bi pobegnili pred vojnami, preganjanjem, nasiljem in uničujočo revščino, zadnjih dobrih sto kilometrov poti, ki jih v Bosni in Hercegovini še loči do njihovega cilja v Evropski uniji, imenujejo *gejm* (iz *the game* – igra). *Gejm* nima pravil, zakoni ne veljajo, policijska pooblastila so neomejena, nasilje vse brutalnejše, nevarnosti vse večje, možnosti pa vse manjše in poti čedalje bolj oddaljene ... Številni poskušajo večkrat, tudi dvajset, tridesetkrat: enkrat jim mora uspeti. Za marsikoga se *gejm* konča usodno. Na naših mejah je po dostopnih podatkih življenje do zdaj izgubilo okoli dvajset ljudi. Avtorski projekt *Gejm* preizprašuje vlogo in odgovornost Slovenije in njene mejne politike za življenje in usodo ljudi na begu« (Slovensko mladinsko gledališče, b. d.).

Poročila kažejo, da se je v zadnjem letu ali dveh prisilno vračanje iz Slovenije na Hrvaško občutno zmanjšalo, a ne zaradi spoštovanja človekovih pravic, marveč zaradi zavračanja s strani hrvaške policije (glej npr. AIDA, 2022: 24). Nevladne organizacije, ki so odlične poznavalke razmer na balkanski begunski poti, so prepričane, da je do zaobrnitve trenda prišlo zaradi vstopa Hrvaške v schengensko območje. Uradna policijska poročila za Slovenijo so pričakovano skopa: »V obdobju od 1. 1. 2022 do 31. 12. 2022 je bilo obravnavanih 32.024 nedovoljenih prehodov državne meje. Število je večje za 214,0 % glede na primerljivo obdobje 2021, ko je bilo obravnavanih 10.198 nedovoljenih prehodov. Najpogosteje so bili obravnavani državljani Afganistana, Burundija in Indije« (Uprava uniformirane policije, 2022). Sledijo Pakistan, Bangladeš, Rusija, Irak, Kuba, Turčija in Iran, medtem ko je Ukrajincem »dovoljen vstop

in jih ne obravnavajo zaradi nezakonitega prehoda meje, tudi če ne izpolnjujejo pogojev za vstop, npr. nimajo veljavnega potnega lista» (AIDA, 2022: 23).⁸ Policijska poročila potrjujejo, da se je število prisilnih vračanj iz Slovenije na Hrvaško zmanjšalo. V rubriki »Vračanje tujcev tujim varnostnim organom« je namreč navedeno, da je bilo na podlagi mednarodnih sporazumov »tujim varnostnim organom izročeni 2361 tujcev. Število je manjše za 41,0 % glede na primerljivo obdobje 2021 (4000). Največ tujcev je bilo izročeni hrvaškimi varnostnim organom.« (Uprava uniformirane policije, 2022) Kaj to dejansko pomeni – kam se »vrača« tujce? In, ali je Hrvaška res »varna država«?

Obstoječa poročila govorijo o migrantih, ki so jih pretepali, bičali, obrili, nasilno razgalili, spolno zlorabljali in napadali s psi (Galijaš, 2019; BVMN, 2020a; BVMN, 2020b; Tondo, 2021; BVMN, 2022). Danski svet za begunce je od začetka pandemije zabeležil skoraj 18.000 prisilnih vračanj iz Hrvaške. Leta 2020 je namreč Hrvaška okrepila sistemsko nasilje in prisilno vračanje migrantov v Bosno in Hercegovino. Nekateri migranti so poročali, da so jim policisti na glavo s sprejem narisali rdeče križe, češ da je to »zdravilo proti koronavirusu« (Tondo, 2020). Hrvaška policija patroljira na najdaljši kopenski zunanji meji EU, kar je morda neposredno povezano s tem, da ima tudi daleč največje število zabeleženih prisilnih vračanj (glej sliko 1). Po podatkih Mreže za spremljanje nasilja na meji, koalicije 13 nevladnih organizacij, ki dokumentirajo nezakonita prisilna vračanja na Zahodnem Balkanu, so bile zlorabe in nesorazmerna sila prisotne v skoraj 90 odstotkih pričevanj v letu 2020, zbranih na Hrvaškem, kar je 10 odstotkov več kot leta 2019 (Tondo, 2021). Hrvaška je vse obtožbe zaničevala. Podobno je januarja 2020 tudi slovensko ministrstvo za notranje zadeve zaničevalo vse obtožbe nevladnih organizacij glede nezakonitega vračanja prosilcev za azil na Hrvaško in zatrdilo, da pri obravnavi prosilcev upoštevajo tako nacionalno kot evropsko zakonodajo. Dodalo je, da svoje delo opravljajo na strokoven in zakonit način (STA, 2020).

8 Različna obravnava ukrajinskih državljanov je posledica uveljavitve evropske direktive o začasni zaščiti, ki zagotavlja zaščito ljudem, ki bežijo pred vojno (velja od marca 2022, sledeč ruski invaziji na Ukrajino 24. februarja 2022). Po podatkih Ministrstva za notranje zadeve je bila v letu 2022 začasna zaščita podeljena skupaj 7666 osebam, od tega je bilo 7588 državljanov Ukrajine, mednarodna zaščita pa je bila podeljena 158 državljanom Ukrajine (AIDA, 2022: 14, 96) – od skupno 203 podeljenih statusov begunca. Kljub nedavni odločitvi Zagovornika načela enakosti, da ne gre za diskriminacijo beguncev iz drugih držav v primerjavi z begunci iz Ukrajine (Zagovornik načela enakosti, 2023), neposredne izkušnje kažejo, da se le-ti v odnosu do ukrajinskih državljanov počutijo diskriminirane (trditve navajam na podlagi anonimnih pogovorov s prosilci in osebami z mednarodno zaščito). Tudi raziskave potrjujejo povsem drugačen odziv Slovenije – in drugih EU držav – na prihod beguncev iz Ukrajine »kot do neevropskih beguncev« (Bučar Ručman, 2022: 176).

Slika 1: Trend prisilnih vračanj v državah z največ zabeleženimi primeri, leto 2021

Vir: Danish Refugee Council (2021: 22).

Mreža za spremljanje nasilja na meji je na podlagi ravnanja hrvaške policije z migranti objavila posodobljeno izdajo *Črne knjige nezakonitih vračanj*, ki obsega več kot 3000 strani pričevanj migrantov, ki so bili pretepeni, brcani, žaljeni, ponižani in samovoljno pridržani, preden so jih nezakonito potisnili nazaj s hrvaškega ozemlja in ozemlja drugih držav članic EU. Ta izdaja le še dodatno potrjuje obstoj sistemskih in usklajenih prizadevanj držav članic EU, usmerjenih v nezakonita prisilna vračanja z ozemlja EU, ki pogosto vključujejo nasilje in huda kazniva dejanja (BVMN, 2022). Decembra 2022 so bila objavljena tudi poročila Svetilnika (*Lighthouse Reports*), ki pričajo o primerih, ko so bili migranti pridržani v kombijih hrvaške policije. Glede na izjave in videoposnetke je bilo v vročini v vozilih, ki so namenjena za največ osem oseb, pridržanih več kot 20 ljudi.⁹ V poročilih Svetilnika je bil objavljen tudi videoposnetek mejne policije, ki je na bolgarsko-turški meji streljala na sirskega begunca, kar nazorno pokaže dejanske posledice politike varovanja meja Evropske unije (Inicijativa Dobrodošli!, 2022).

⁹ Svetilnik oziroma izvorno *Lighthouse Reports* je ime za objave v različnih medijskih formatih, od televizijskih in dokumentarnih filmov do novic in radia, podcastov, tiska in spleta, ki deluje po načelih sodelovalnega novinarstva. V sodelovanju z vodilnimi evropskimi mediji je cilj zagotoviti poglobljeno novinarstvo v javnem interesu o migracijah, konfliktih in korupciji. Več informacij in poročila so dostopna na <https://www.lighthousereports.nl/>.

Zaključek

Migracije se v razpravah o javnih politikah in tudi v vsakdanjem življenju ljudi vse bolj povezujejo ne le z vprašanji vključevanja, večkulturnosti, pripadnosti, lojalnosti, identitete in sobivanja, temveč tudi s strahom pred terorizmom, »mešanjem prebivalstva«, islamofobijo in družbenimi konflikti (Bajt, 2020). Države EU uporabljajo brutalne taktike za zaustavitev in odvrnitev prosilcev za azil pri prečkanju meja. Na tisoče zbranih pričevanj, dejstev in števil je osvetlilo nezakonite prakse ter pokazalo na človeške posledice in stroške, povezane z nezakonitimi prisilnimi vračanji, ki se uporabljajo kot sistematičen odvrtilni ukrep in dejansko orodje za upravljanje meja na osrednjesredozemski in zahodnobalkanski poti (Danish Refugee Council, 2021: 22). Poleg tega, da so prisilna vračanja kršitev mednarodnega prava in človekovih pravic, poglavje trdi, da so – ker predstavljajo sistemsko prakso držav oziroma njihovih oblasti/vlad, ki temelji na etnični, rasni in nacionalni diskriminaciji – tudi zločin iz sovraštva. Države (vlade) bi morale spoštovati svoje obveznosti po mednarodnem pravu in zagotoviti, da imajo prosilci za azil dostop do poštenih in učinkovitih postopkov za ugotavljanje njihovih potreb po zaščiti. Vendar je praksa prisilnih vračanj postala – na zlorabljen in zato nezakonit način – normalizirana. Raziskave potrjujejo sistematično uporabo nasilja na mejah. Vse več dokazov kaže na vztrajno kršenje demokratičnih vrednot, človekovih pravic ter mednarodnega in evropskega prava. Obseg zlorab je osupljiv, nesposobnost ustaviti takšne prakse pa se zdi povsem nerazumljiva.

»Dve leti po prvi izdaji Črne knjige nezakonitih vračanj bi si kot poslanci Evropskega parlamenta želeli, da nam ne bi bilo treba objaviti nove izdaje z neštetimi novimi pričevanji, ki prikazujejo vsakodnevno nasilje, ki ga doživljajo ženske, moški in otroci na poti na zunanjih in notranjih mejah EU. Upali smo, da bosta prva izdaja in neutrudno delo nevladnih organizacij, aktivistov in medijev, ki razkrivajo te kršitve, privedla do resničnih in pomembnih ukrepov za dokončno odpravo nasilja na mejah. Želeli smo si, da bi Evropska komisija začela postopke za ugotavljanje kršitev proti vsem državam članicam, ki ljudi, ki poskušajo poiskati varnost v Evropski uniji, potiskajo nazaj in jim odrekajo pravico do azila. Želeli bi si, da bi EU prenehala financirati mejne organe, ki izvajajo nasilje in kršijo pravice ljudi na poti, dokler se te kršitve ne končajo. Želeli bi si, da bi po odstopu izvršnega direktorja agencije FRONTEX novo vodstvo spoštovalo uredbo o ukinitvi financiranja agencije FRONTEX in prekinitvi njenega delovanja v vseh državah

članicah, 'kjer so kršitve temeljnih pravic ali obveznosti mednarodne zaščite, povezane z zadevno dejavnostjo, resne narave ali se bodo verjetno nadaljevale'. Želeli bi si, da bi države članice preprosto spoštovale in izvajale pravo EU in mednarodno pravo ter ženskam, moškim in otrokom omogočile, da zaprosijo za azil na ozemlju EU« (BVMN, 2022: 3).

Politično ukrepanje bi moralo zaustaviti prisilna vračanja, vendar se to ni zgodilo. Če je zločin iz sovraštva kaznivo dejanje – tisto, ki vključuje nasilje, motivirano s predsodki na podlagi etnične pripadnosti, vere, spolne usmerjenosti in podobnih razlogov –, v tem poglavju predlagam, da bi bilo treba prisilna vračanja razumeti kot takšno kaznivo dejanje. Pri kaznivih dejanjih iz sovraštva gre namreč za to, »kdo« je žrtev ali »kaj« se zdi, da žrtev predstavlja, kar motivira storilca, da stori kaznivo dejanje. Menim, da bi bilo treba pripoznati, da so tudi posamezne države in politika Evropske agencije za mejno in obalno stražo Frontex storilci kaznivega dejanja zločina iz sovraštva, ker so nezakonita prisilna vračanja motivirana z etničnostjo in nacionalno pripadnostjo migrantov. To dokazuje več tisoč posameznih poročil o nadlegovanju, nasilju in napadih mejnih policistov, ki jih navajajo viri, predstavljeni v pričujočem poglavju. Za dodatno potrditev o kriminalnosti in rasistični politiki nezakonitih vračanj pa bi lahko obstoječe prakse nasilnega odvracanja beguncev iz Afrike in Bližnjega vzhoda primerjali s povsem drugačno obravnavo, ki jo je EU kot celota namenila sprejemu begunck in beguncev iz Ukrajine. Do prisilnih vračanj prihaja, ker se določene begunce kategorizira kot nevarne Druge in se jih zato diskriminira kot nezaželeno in odvečno »mrtvo težo«, ki se je je treba čim prej znebiti. Čeprav v pravnem smislu ni mogoče trditi, da so prisilna vračanja zločin iz sovraštva, pa hkrati ni dvoma, da izhajajo iz pristranske, diskriminatorne in rasistične migracijske politike izključevanja. Temeljijo na sistemski etnični oziroma rasni diskriminaciji držav članic v odnosu do državljanek in državljanov določenih »tretjih držav«, še posebno afriških, azijskih in bližnjevzhodnih, ter na evropski dediščini rasizma. Motiv torej ni *sovraštvo* (pri zločinu je potrebno dokazati motiv), ampak gre za dejanja, ki so strukturno vpeta v sistem, ki omogoča – oziroma napeljuje na to, ker zagotavlja nekaznovanost –, da storilci izvedejo zločin. Pri tem gre za kolektivno odgovornost in za ustvarjanje okvirja prava in postopkov (in posledično spremembe pravnega reda), ki omogoča nekaznovanost tako države kot posameznikov.

Glavni cilj tega poglavja je bil pokazati, da so nezakonita prisilna vračanja oblika kršitve človekovih pravic, saj ravnanja držav, ki jih izvajajo, izhajajo iz pristranskih vzgibov. Gre za ravnanja, ki so po kriteriju pristranskosti,

predsodkov in diskriminacije primerljiva s kaznivimi dejanji iz sovraštva (ang. *hate crimes*). Trdim, da gre za tako hude sistemske kršitve človekovih pravic, ki se izvajajo z diskriminatornimi motivi, da bi jih bilo treba začeti resno obravnavati na ravni mednarodnega prava v kontekstu odgovornosti države za množične kršitve človekovih pravic. Obstoječa literatura in splošna strokovna ter javna razprava o praksah nadzora migracij običajno »še ne pritegne tako hudih oznak«, da bi jih bilo mogoče primerjati z zločini proti človeštvu (Kalpouzos, 2020: 574). To poglavje trdi, da bi morala. Ogorčenje javnosti ni dovolj, nujno je potrebna sistemska sprememba politike.

Literatura

- Ab/msh (2022, 12. avgust): Croatia to join Schengen but Bulgaria, Romania bids rejected. *Deutsche Welle*. Dostopno prek <https://www.dw.com/en/croatia-to-join-schengen-but-bulgaria-romania-bids-rejected/a-64028685>, 19. 1. 2023.
- AIDA – Asylum Information Database (2022): *Country Report Slovenia*. Dostopno prek https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2023/05/AIDA-SI_2022-Update.pdf, 17. 5. 2023.
- Albrecht, Hans-Jörg (2002): Fortress Europe? – Controlling Illegal Immigration. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 10 (1): 1–22.
- Amnesty International (2018a): *Prisilna vračanja in omejevanje dostopa do azila: izsledki raziskovalne misije v Veliki Kladuši in Bihaću*. Dostopno prek <https://www.amnesty.si/media/uploads/files/Amnesty%20International%20Slovenija%20-%20prisilna%20vra%20C4%8Danja%20in%20omejevanje%20dostopa%20do%20azila%20C%20julij%202017.docx.pdf>, 30. 1. 2023.
- Amnesty International (2018b): *Vračanja in omejevanje dostopa do azila v Sloveniji – poročilo / Push-backs and denial of access to asylum in Slovenia*. Dostopno prek <https://www.amnesty.si/prisilna-vracanja>, 20. 1. 2023.
- Bajt, Veronika (2019): The Schengen Border and the Criminalization of Migration in Slovenia. *Südosteuropa* 67 (3): 304–327.
- Bajt, Veronika (2020): Crimmigration and Nationalist Paranoia. V: Neža Kogovšek Šalomon (ur.), *Causes and Consequences of Migrant Criminalization*, 171–189. Cham: Springer.
- Bajt, Veronika (2021): Virus strahu: nacionalizem in pandemična družba. *Monitor ISH XXIII* (2): 50–70.
- Bajt, Veronika (2022): *Etnična diskriminacija: strategije raziskovanja in merjenja*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Bajt, Veronika in Mojca Frelj (2019): Crimmigration in Slovenia. *Dve domovini* 49: 7–25.

- Barker, Vanessa (2018): *Nordic Nationalism and Penal Order: Walling the Welfare State*. London: Routledge.
- Brie, Mircea in Ioan Horga (2009): The European Union External Border: An Epistemological Approach. *Revista Română de Geografie Politică* 11 (1): 15–31.
- Bučar Ručman, Aleš (2022): Slovenija in begunske migracije: primerjava odnosa do beguncev iz Bosne in Hercegovine, Sirije in Ukrajine. V: Gorazd Meško (ur.) in Iza Kokoravec (ur.), *8. Nacionalna konferenca o varnosti v lokalnih skupnostih: cilji trajnostnega razvoja in varnost v lokalnih skupnostih*, 165–178. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba.
- Bužinkić, Emina in Maddalena Avon (2020): Pushback as a Technology of Crimmi-gration. V: Neža Kogovšek Šalamon (ur.), *Causes and Consequences of Migrant Criminalization*, 157–170. Cham: Springer.
- BVMN – Border Violence Monitoring Network (2020a): *Black Book of Pushbacks*, zv. I. Dostopno prek <https://acrobat.adobe.com/link/track?uri=urn%3Aaaid%3Ascscs%3AUS%3A3f809f15-bada-4d3f-adab-f14d9489275a>, 29. 12. 2023.
- BVMN – Border Violence Monitoring Network (2020b): *Black Book of Pushbacks*, zv. II. Dostopno prek <https://acrobat.adobe.com/link/track?uri=urn%3Aaaid%3Ascscs%3AUS%3Ab10a04a4-25dd-45f1-8b2d-e9c25946cb44>, 29. 12. 2023.
- BVMN – Border Violence Monitoring Network (2022): *Black Book of Pushbacks: Expanded & Updated Edition*, zv. I. Dostopno prek <https://acrobat.adobe.com/link/track?uri=urn%3Aaaid%3Ascscs%3AUS%3Acb5a9aaa-ee62-3286-a505-0d9122b69b8f>, 29. 12. 2023.
- Carr, Matthew (2015): *Fortress Europe: Inside the War Against Immigration*. London: C. Hurst & Co. Publishers.
- Chakraborti, Neil in Jon Garland (2009): *Hate Crime: Impact, Causes and Responses*. London: SAGE.
- Christides, Giorgos, Steffen Lüdke, Maximilian Popp in Bernhard Riedmann (2022, 2. februar): Torture Allegations Against Greek Border Guards. *Spiegel International*. Dostopno prek <https://www.spiegel.de/international/europe/greece-torture-allegations-against-greek-border-guards-a-f5d95ba0-ed45-4cd0-8d50-cf09440f2160>, 31. 1. 2023.
- Danish Refugee Council (2021): *Annual Report 2021*. Dostopno prek https://www.pro.drc.ngo/media/ssybr2bm/2021-drc-annual-report_2021_uk.pdf, 7. 1. 2024.
- Elias, Amanuel, Jehonathan Ben, Fethi Mansouri in Yin Paradies (2021): Racism and Nationalism during and beyond the COVID-19 Pandemic. *Ethnic and Racial Studies* 44 (5): 783–793.
- ENNHRI – European Network of National Human Rights Institutions (2021): *Nacionalno poročilo o stanju človekovih pravic migrantov na mejah*. Bruselj: ENNHRI.
- EURACTIV.COM (2019, 26. september): Slovenia vows to block Croatia's Schengen accession path. *Euractiv/Jutarnji list*. Dostopno prek <https://euractiv.jutarnji.hr/>

- euractiv/slovenia-vows-to-block-croatias-schengen-accession-path-9406865, 19. 1. 2023.
- Evropska komisija (b. d.): *Migration and Home Affairs. Schengen Area*. Dostopno prek https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen-borders-and-visa/schengen-area_en, 19. 1. 2023.
- Evropska komisija (2018, 7. november): *New tool for monitoring security at EU's borders*. Dostopno prek <https://ec.europa.eu/research-and-innovation/en/projects/success-stories/all/new-tool-monitoring-security-eus-borders>, 30. 1. 2023.
- Evropska komisija (2022, 16. november): Močnejše schengensko območje s polnim sodelovanjem Bolgarije, Romunije in Hrvaške v območju brez nadzora na notranjih mejah. *Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu in Svetu*. Dostopno prek <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022DC0636>, 27. 11. 2023.
- Fink, Melanie (2020): The Action for Damages as a Fundamental Rights Remedy: Holding Frontex Liable. *German Law Journal* 21: 532–548.
- Franko Aas, Katja (2013): The Ordered and the Bordered Society: Migration Control, Citizenship, and the Northern Penal State. V: Katja Franko Aas (ur.) in Mary Bosworth (ur.), *The Borders of Punishment: Migration, Citizenship, and Social Exclusion*, 21–39. Oxford: Oxford University Press.
- Galijaš, Armina (2019): Permanently in Transit: Middle Eastern Migrants and Refugees in Serbia. *Südosteuropa* 67 (1): 75–109.
- Inicijativa Dobrodošli! (2022, 7. december): One More Step on the Path of Human Rights Violations – Croatia Joins the Schengen Zone. *Dobrodošli*. Dostopno prek <https://welcome.cms.hr/index.php/2022/12/27/one-more-step-on-the-path-of-human-rights-violations-croatia-joins-the-schengen-zone/>, 31. 1. 2023.
- Jenness, Valerie in Kendal Broad (1997): *Hate Crimes: New Social Movements and the Politics of Violence*. Oxon: Routledge.
- Jiang, Jize in Edna Erez (2018): Immigrants as Symbolic Assailants: Crimmigration and Its Discontents. *International Criminal Justice Review* 28 (1): 5–24.
- Kalpouzos, Ioannis (2020): International Criminal Law and the Violence against Migrants. *German Law Journal* 21: 571–597.
- Kazenski zakonik – KZ-1 (2008): Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 4. junija. Dostopno prek <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050>, 27. 11. 2023.
- Kogovšek Šalamon, Neža (2017): Prispevek k razumevanju izziva pregona kaznivega dejanja »javnega spodbujanja sovraštva, nasilja ali nestrpnosti«. *Časopis za kritiko znanosti XLV* (268): 74–87.
- Kogovšek Šalamon, Neža (2020): EU Conditionality in the Western Balkans: Does It Lead to Criminalisation of Migration? V: Neža Kogovšek Šalamon (ur.), *Causes and Consequences of Migrant Criminalization*, 131–155. Cham: Springer.

- Kogovšek Šalamon, Neža, Barry Frett in Elizabeth Stark Ketchum (2020): Global Crimmigration Trends. V: Neža Kogovšek Šalamon (ur.), *Causes and Consequences of Migrant Criminalization*, 3–25. Cham: Springer.
- Levin, Jack in Jack McDevitt (1993): *Hate Crimes: The Rising Tide of Bigotry and Bloodshed*. New York: Plenum Press.
- Majcher, Izabella (2020): The Effectiveness of the EU Return Policy at All Costs: The Punitive Use of Administrative Pre-Removal Detention. V: Neža Kogovšek Šalamon (ur.), *Causes and Consequences of Migrant Criminalization*, 109–129. Cham: Springer.
- McKernan, Bethan (2021, 26. april): Greece accused of ‘shocking’ illegal pushback against refugees at sea. *The Guardian*. Dostopno prek <https://www.theguardian.com/world/2021/apr/26/greece-accused-of-shocking-pushback-against-refugees-at-sea>, 31. 12. 2022.
- Noll, Andreas (2021, 7. oktober): When pushbacks at EU periphery become illegal. *Deutsche Welle Global Media Forum*. Dostopno prek <https://www.dw.com/en/when-are-pushbacks-at-the-eus-external-borders-illegal/a-59442530>, 23. 1. 2023.
- Paasi, Anssi A. (2009): Bounded Spaces in a ‘Borderless World’. *Border Studies, Power and the Anatomy of Territory. Journal of Power* 2 (2): 213–234.
- Pajnik, Mojca, Roman Kuhar in Iztok Šori (2018): Populism in the Slovenian Context: Between Ethno-nationalism and Re-traditionalisation. V: Giovanna Campani (ur.), Gabriela Lazaridis (ur.) in Annie Benveniste (ur.), *The Rise of the Far Right in Europe: Populist Shifts and ‘Othering’*, 137–160. New York: Palgrave Macmillan.
- Perry, Barbara (2001): *In the Name of Hate: Understanding Hate Crimes*. London: Routledge.
- Policija (2011, 21. september): *Mednarodno sodelovanje: Frontex*. Dostopno prek <https://www.policija.si/medijsko-sredisce/sporocila-za-javnost/sporocila-za-javnost-gpue/397-mednarodno-sodelovanje>, 29. 12. 2023.
- Policija (b. d.): *Nadzor državne meje in izvajanje izravnalnih ukrepov*. Dostopno prek <https://www.policija.si/delovna-podrocja/nadzor-drzavne-meje>, 29. 12. 2023.
- Regvar, Urša (2018): *Poročilo o ugotovitvah in opažanjih o izvajanju postopkov vračanja in spoštovanja načela nevrtačenja (non-refoulement)*. Ljubljana: Pravno-Informacijski center nevladnih organizacij. Dostopno prek <http://pic.si/wp-content/uploads/2018/07/Poroc%CC%8Cilo-o-izvajanju-postopkov-vrac%CC%8Canja-PIC.pdf>, 22. 1. 2023.
- Republika Slovenija (2022, 22. november): *Vlada sprejela predlog novele Kazenskega zakonika*. Dostopno prek <https://www.gov.si/novice/2022-11-22-vlada-sprejela-predlog-novele-kazenskega-zakonika>, 31. 1. 2023.

- Rošker, Jana S. (2021): Porast rasizmov med pandemijo COVID-19 in ontologija rase: medkulturna primerjava evropske in kitajske tradicije. *Ars & Humanitas* 15 (1): 43–55.
- Simmonds, Lauren (2017, 8. december): *Croatia Gains Momentum on Path to Schengen!* *Total Croatia News*. Dostopno prek <https://www.total-croatia-news.com/news/23841-croatia-gains-momentum-on-path-to-schengen>, 19. 1. 2023.
- Slovensko mladinsko gledališče (b. d.): *Gejm*. Slovensko mladinsko gledališče in Maska Ljubljana. Dostopno prek <https://mladinsko.com/sl/program/98/gejm/>, 26. 11. 2023.
- Smajila, Barbara M. (2021, 7. oktober): Po razkritju pretepanja prebežnikov: kako je s tem povezana Slovenija. *NI*. Dostopno prek <https://n1info.si/novice/slovenija/kaj-so-push-backi-in-kako-so-povezani-s-slovenijo/>, 7. 2. 2023.
- Smajila, Barbara M. (2022, 2. julij): Nihče na pogrebu ne izgovarja njihovih imen, nihče ne joče na njihovih grobovih. *NI*. Dostopno prek <https://n1info.si/poglabljeno/nihce-ne-pogrebu-ne-izgovarja-njihovih-imen-nihce-ne-joce-na-njihovih-grobovih/>, 18. 9. 2023.
- STA (2020, 24. januar): *Ministrstvo zavrača očitke nevladnih organizacij o nezakonitem vračanju migrantov na Hrvaško*. Dostopno prek <https://www.sta.si/2720859/ministrstvo-zavrac-a-ocitke-nevladnih-organizacij-o-nezakonitem-vracanju-migrantov-na-hrvasko>, 29. 12. 2023.
- STA (2023, 3. julij): Turčija Grčijo znova obtožuje nezakonitih vračanj migrantov. *Dnevnik*. Dostopno prek <https://www.dnevnik.si/1043027383>, 6. 7. 2023.
- Stumpf, Julie P. (2006): The Crimmigration Crisis: Immigrants, Crime, and Sovereign Power. *American University Law Review* 56: 367–419.
- Taylor Woods, Eric, Robert Schertzer, Liah Greenfeld, Chris Hughes, in Cynthia Miller-Idriss (2020): COVID-19, Nationalism, and the Politics of Crisis: A Scholarly Exchange. *Nations and Nationalism* 26 (4): 807–825. DOI: <https://doi.org/10.1111/nana.12644>.
- Thaler, Iza, Katarina Vučko in Maja Ladić (2023): *Hate Crime in Slovenia: National report*. Interno poročilo za projekt Counter Hate. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Tondo, Lorenzo (2020, 28. maj): Crosses on our heads to 'cure' Covid-19: Refugees report abuse by Croatian police. *The Guardian*. Dostopno prek <https://www.theguardian.com/global-development/2020/may/28/they-made-crosses-on-our-heads-refugees-report-abuse-by-croatian-police>, 19. 1. 2023.
- Tondo, Lorenzo (2021, 5. maj): Revealed: 2,000 refugee deaths linked to illegal EU pushbacks. *The Guardian*. Dostopno prek <https://www.theguardian.com/global-development/2021/may/05/revealed-2000-refugee-deaths-linked-to-eu-pushbacks>, 30. 1. 2023.
- Tonry, Michael (ur.) (2011): *The Oxford Handbook of Crime and Public Policy* (spletna izdaja). DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199844654.001.0001>.

UNHCR (2021, 28. januar): *UNHCR warns asylum under attack at Europe's borders, urges end to pushbacks and violence against refugees*. Dostopno prek <https://www.unhcr.org/news/press/2021/1/601121344/unhcr-warns-asylum-under-attack-europes-borders-urges-end-pushbacks-violence.html>, 23. 9. 2022.

Uprava uniformirane policije (2022): *Nedovoljene migracije na območju republike Slovenije*. Dostopno prek <https://www.policija.si/images/stories/Statistika/Mejna-Problematika/IlegalneMigracije/2022/December2022.pdf>, 9. 2. 2023.

Vidmar Horvat, Ksenija (2017): The Balkan Road and the Guarding of Europe. The Refugee Crisis on the Borders of Slovenia, *Dve domovini* 45: 105–119.

Zagovornik načela enakosti (2023, 4. september): *Zagovornik ni ugotovil diskriminacije beguncev iz drugih držav v primerjavi z begunci iz Ukrajine*. Dostopno prek <https://zagovornik.si/zagovornik-ni-ugotovil-diskriminacije-beguncev-iz-drugih-drzav-v-primerjavi-z-begunci-iz-ukrajine/>, 18. 9. 2023.

Zorn, Jelka (2021): Nasilne meje, varnostnizacija in kriminalizacija solidarnosti. *Socialno delo* 60 (2): 167–180.